ORIGINAL ARTICLE

JAK OVLIVŇUJE UDRŽOVÁNÍ TRADIC ŽIVOT SOUČASNÝCH ROMSKÝCH KOMUNIT V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU?

The impact of keeping traditions on life of contemporary Romani communities in the Czech and Slovak Republic

Alena Kajanová¹, Olga Dvořáčková²

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, ¹katedra sociální práce, ²katedra laboratorních metod a informačních systémů

Summary

The article deals with the question of relationship between traditions and chosen aspects of everyday life and socio-demographic characteristics of Romani communities in the Czech Republic and the Slovak Republic. The article presents partial results of field research GAČR No 403/07/0336 called "The quality of life, mean life expectancy from aspect of health determinants in Romani population in the Czech Republic and the Slovak Republic", where 313 respondents, ethnic Romani people from the Czech Republic and the Slovak Republic were asked.

The aim of this article is to point out to links between keeping traditions at present and past and everyday life of Romani people.

The results point out that Romani customs are still held by lower socially stratified families, with low education, living mostly in Romani villages in Slovakia compared to higher stratified families from urban environment and from the Czech Republic. This group heads towards keeping Czech traditions, but at the same they do not speak Romani language. This group defines itself against some Romani groups more strongly compared to other respondents. So we can say that customs in this sense of the word represent variable of assimilation tendencies.

Key words: tradition – Romani minority – everyday – assimilation – Romani family

Souhrn

Článek se zabývá otázkou vztahu tradic a vybraných aspektů každodenního života a sociodemografických charakteristik romských komunit v České a Slovenské republice. Článek prezentuje dílčí výsledky terénního výzkumu GAČR č. 403/07/0336 s názvem „Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České a Slovenské republice“, kde bylo dotazováno 313 respondentů, etnických Romů z České a Slovenské republiky.

Cílem příspěvku je poukázat na souvislosti mezi dodržováním tradic v současnosti i minulosti a každodenním životem Romů.

Výsledky poukazují na to, že romské zvyky stále udržují převážně níže sociálně stratifikované rodiny, s nízkým vzděláním, žijící především v romských osadách na Slovensku, oproti

Submitted: 2012-06-13 • Accepted: 2013-01-29 • Published online: 2013-09-27

KONTAKT: XV/3: 276–281 • ISSN 1212-4117 (Print) • ISSN 1804-7122 (Online)

výše stratifikovaným rodinám z urbánního prostředí a České republiky. Tato skupina směřuje spíše k udržování českých zvyků, zároveň také nehovoří romsky a vymezuje se vůči některým romským skupinám silněji, než je tomu u ostatních respondentů. Lze tedy hovořit o tom, že zvyky v tomto slova smyslu představují proměnnou asimilačních tendencí.

Klíčová slova: tradice – romská minorita – každodennost – asimilace – romská rodina

ÚVOD

V předkládaném příspěvku se zabýváme vztahem mezi tradicemi a vybranými aspekty každodenního života v současných romských komunitách v České republice a na Slovensku. Článek je dílčím výstupem z projektu (z let 2007–10) GAČR č. 403/07/0336 s názvem „Kvalita života, střední a zdravá délka života z aspektu determinant zdraví u romského obyvatelstva v České a Slovenské republice“ (hlavní řešitelka PhDr. Eva Davidová, CSc.), který sledoval vybrané sociální determinanty zdraví a způsob, jakým tyto ovlivňují kvalitu života a zdravotní stav ve vybraných romských komunitách v České a Slovenské republice.

Článek si neklade za cíl popisovat obecná východiska a typologii romských tradic v etnografické a historické perspektivě, ale chce poukázat na souvislosti mezi dodržováním tradic v současnosti i minulosti a každodenním životem Romů.

Tradice znamená dle Maliny a kol. [1] mezigenerační předávání poznání, schopností, obyčejů či mravů v rámci kultury nebo skupiny. Tradice jsou pak jedním z prvků, který vymezuje skupiny (kultury, etnika, ...) od ostatních [2]. Rozdělení tradic na „současné“ a „minulé“ (v článku používáme kategorie „tradice dříve“ a „tradice nyní“) reflektuje dynamiku změny v romských komunitách. Urban a Šídllová [3] uvádějí, že tradice v romských komunitách podléhají změně nejen napříč generací, ale i sociální stratifikací.

„Tradice dříve“ chápeme pro potřeby tohoto článku jako ty, které respondent a jeho původní rodina udržovali v dětském věku. „Tradice nyní“ chápeme jako ty, které jsou udržovány v současné rodině respondenta.

Tradice, které respondenti a respondentky uváděli (kvalitativní sběr dat – viz metodiku níže), jsme pro potřeby statistického vyhodnocení zakódovaly do těchto kategorií:

a) romské: respondenti sami uvedli, že se jedná o romské zvyky či tradice, případně tyto

byly do této kategorie zařazeny dle analýzy odborné literatury (např. [4, 5]), která se zaměřuje na historii romské minority a její tradice. Jednalo se o přípravu tradičních romských pokrmů (např. goja, holubki), romskou hudbu, vartování u mrtvých, man-gavipen a další;

- b) majoritní (respektive neromské): do této kategorie byly zařazeny odpovědi, které přímo zahrnovaly odkaz na to, že uvedený zvyk je „český“ (případně slovenský). Typická odpověď zařazená do této kategorie zněla: „Vánoce, tak jak je slavíte vy, Češi“;
- c) žádné: respondenti uvedli, že žádné tradice neudržují, zmiňovali, že se o nic takového nezajímají, že jsou jim tradice, ať již romské nebo neromské, lhostejné.

METODIKA A CHARAKTERISTIKA SOUBORU

S ohledem na cíl výzkumu a specifika cílového souboru – romské komunity v České a Slovenské republice – byla zvolena kvantitativně-kvalitativní strategie výzkumu. Jednalo se o kombinaci metod a technik terénního etnografického výzkumu a sociologického výzkumu.

Sběr dat byl realizován vyškolenými tazateli, nástrojem polostrukturovaného dotazníku, který byl doplněn o pozorování v rodinách respondentů.

Výzkumná jednotka byla zastoupena dvou a vícegeneračními romskými rodinami (na základě etnické sebeidentifikace). Lokality pro výzkum byly voleny v rámci České (Jihočeský a Moravskoslezský kraj) a Slovenské (Východoslovenský kraj) republiky (dále jen ČR a SR) tak, aby byla možná komparace těchto souborů. Rozhovory byly vedeny se 164 respondenty v ČR (52 mužů a 112 žen) a se 149 respondenty v SR (38 mužů a 111 žen).

Všichni dotazovaní byli starší 15 let. Nejmladší generace zahrnovala pro potřeby našeho výzkumu respondenty a respondentky od 15 do

30 let, střední generace zahrnovala věkové rozmezí 31–50 let a nejstarší generace 51 let a více.

Vzorek byl volen tak, aby byly rodiny dotazovaných různého sociálně stratifikačního spektra – nižší, střední a vyšší vrstva. Sociální vrstvy u romské menšiny byly identifikovány na základě objektivních i subjektivních ukazatelů. Za objektivní ukazatele byl považován měsíční příjem a typ bydlení, případně jeho lokalizace. Zohledňován byl též subjektivní postoj respondentů.

Data v tomto článku byla statisticky zpracována v programu SPSS 16.

VÝSLEDKY

Výsledky předkládáme doplněné o kontingenční tabulky. Dále výsledky dělíme podle katego-

rie „tradice dříve“ a „tradice nyní“, jak již bylo zmíněno v úvodu. Obě kategorie spolu korelují ($p < 0,0005$ a Cramérovo $V = 0,421$), což poukazuje na jejich transgenerační předávání. (Cramérovo V je *post hoc* test, vyjadřující sílu vazby mezi proměnnými v tabulce větší než 2×2 . Může nabývat hodnot mezi 0 a 1. Jeho hodnota vyjadřuje míru asociace mezi proměnnými obdobně jako absolutní hodnota korelačního koeficientu.)

Souvislost udržování tradic s vybranými demografickými charakteristikami

První významnou souvislostí v České republice je vztah mezi sociální stratifikací a užíváním tradic v minulosti (tab. 1a, b).

Tabulka 1a – Sociální stratifikace vs. tradice dříve (ČR)

Tradice dříve	Sociální stratifikace			
	vyšší	střední	nižší	celkem
nezachovávali	13	5	16	33
romské	12	15	28	65
křesťanské	43	17	20	80
Celkem	68	37	64	178

Tabulka 1b – Sociální stratifikace vs. tradice dříve (SR)

Tradice dříve	Sociální stratifikace			
	vyšší	střední	nižší	celkem
nezachovávali	15	27	13	55
romské	23	9	28	60
křesťanské	12	21	16	49
Celkem	50	57	57	164

$p < 0,0005$, ČR Cramérovo $V = 0,221$, SR Cramérovo $V = 0,230$

Zatímco nižší a střední sociální vrstvy udržovaly převážně romské tradice, vyšší vrstvy udržovaly tradice majoritní společnosti.

Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů statisticky významně souviselo s tradicemi dříve

(tab. 2). Ti, kteří měli nedokončené základní vzdělání, případně speciální školu, udržovali spíše romské tradice, naopak respondenti se středoškolským vzděláním udržovali tradice křesťanské či žádné.

Tabulka 2 – Nejvyšší dosažené vzdělání vs. tradice dříve

Tradice dříve	Nejvyšší vzdělání				
	nedokonč. ZŠ + spec. Š	ZŠ	SŠ bez matur.	SŠ s matur.	celkem
nezachovávali	17	44	23	6	90
romské	25	67	16	2	110
křesťanské	17	59	34	29	139
Celkem	59	170	73	37	339

$p < 0,0005$, Cramérovo $V = 0,191$

Lokalita, kde respondent žil, respektive velikost této lokality, má souvislost s tradicemi, které rodina udržovala (tab. 3). Respondenti, kteří dodržovali majoritní tradice, nebo nedodržovali

žádné, bydleli ve městě (tedy větší lokalitě). Naproti tomu romské tradice byly dodržovány na vesnicích (tedy v menších lokalitách).

Tabulka 3 – Charakter místa bydliště vs. tradice dříve

Tradice dříve	Charakter místa bydliště					
	sídlíště	dům město	dům vesnice	romská osada	jiné	celkem
nezachovávali	20	24	21	18	11	94
romské	35	25	24	20	13	117
křesťanské	66	35	24	7	8	140
Celkem	125	84	69	45	32	351

$p < 0,0005$, Cramérovo $V = 0,187$

Udržování tradic ve vztahu k vybraným oblastem rodinného života

Vysněný počet dětí se u slovenských respondentů vztahoval k udržovaným tradicím dříve

(tab. 4). Respondenti, kteří udržovali majoritní tradice, si přejí dětí nejméně (konkrétně 1 až 2 děti), kdežto respondenti, kteří udržují romské tradice, případně žádné, udávají 3 a více dětí.

Tabulka 4 – Tradice dříve vs. vysněný počet dětí

Tradice dříve	Vysněný počet dětí					
	1	2	3	4 a více	neplánují	celkem
nezachovávali	9	9	11	6	35	70
romské	16	8	12	5	41	83
křesťanské	10	38	18	3	37	106
Celkem	36	56	42	14	114	259

$p < 0,0005$, Cramérovo $V = 0,202$

Další ze sledovaných oblastí byla zaměřena na postavení jednotlivých členů rodiny – muže, ženy, seniorů a dětí. Ve vztahu k tradicím jsme nenalezly souvislost v oblasti postavení jednotlivých členů rodiny (muž, žena, senioři, děti). Naopak z kvalitativních výsledků shledáváme určité emancipační tendence romské ženy a rovněž určitý posun ve výchově dětí.

Za určitý ukazatel postavení seniorů v romské rodině, respektive jeho změnu, bychom mohli považovat to, zda by je rodina hypoteticky umístila do domova pro seniory (otázka: Dali byste člena své rodiny do domova pro seniory? Za jakých okolností?). Závislost mezi tradicemi a odpovědí na výše uvedenou otázku byla taková, že ti respondenti, kteří uvedli udržování romských tradic, zároveň odpovídali, že by seniory do domova pro seniory neumístili. Tito do-

tazovaní zároveň svou odpověď odvolávali na to, že „u Romů není zvykem nepostarat se o své staré rodiče“. Sami se tedy odvolávali na tradice. Naopak ti, kteří uvedli, že udržují tradice majoritní, častěji odpovídali, že za určitých okolností (nedostatek času a prostoru pro péči) by seniory do domova dali. Někteří respondenti se vyjadřovali i tak, že sami by do domova pro seniory také šli, aby nebyli přítěží rodině.

Romský jazyk

Jazyk, který se používá v rodině, souvisel s tradicemi udržovanými v minulosti, a to tak, že respondenti, kteří udržují romské tradice, zároveň hovoří romsky, kdežto respondenti, kteří udržovali tradice majoritní, znají romský jazyk jen částečně (tab. 5).

Tabulka 5 – Tradice dříve vs. jazyk užívaný v současnosti

Tradice dříve	Užívaný jazyk v současnosti					
	česky	romsky	č + r	slovensky	s + r	celkem
nezachovávali	25	17	14	12	26	94
romské	15	36	33	7	26	117
křesťanské	57	18	27	31	12	145
Celkem	97	71	74	50	64	356

$p < 0,0005$, Cramérovo $V = 0,241$

DISKUSE

Z prezentovaných výsledků je patrné určité clusterování, resp. typologie ve zkoumaných romských komunitách. Na jedné straně stojí rodiny, které udržovaly a stále udržují romské zvyky. Jedná se převážně o níže sociálně stratifikované rodiny, které mají nižší vzdělání, neboť ukončily školu předčasně z různých důvodů, vesměs korespondujících s charakteristikami, jež majoritní diskurz připisuje Romům (brzké těhotenství a sňatek, péče o starší sourozence, vzdělání není považováno za hodnotu). V takto ukončeném vzdělání nechtějí ani po odeznění důvodů pokračovat.

Tato skupina respondentů žije v menších obcích (lokalitách), hovoří romsky, avšak k romství má ambivalentní postoj; hlásí se k němu, ale na druhou stranu se za některé Romy stydí. Rodinu těchto respondentů lze charakterizovat jako tradiční [6, 7] s větším počtem dětí, které jsou rovněž považovány za hodnotu a kterých si respondenti přáli/přejí větší počet (větší počet dětí je přitom s romskou rodinou tradičně spojován [5]. V těchto rodinách je „silná pozice“ muže jako hlavy rodiny, která se ve srovnání s pozicí ostatních rodinných příslušníků jeví být jako nejstabilnější v čase (srov. [8, 9]).

Na druhé straně rodiny, které již romské zvyky nedodržují a které jsou do jisté míry „opakem“ charakteristik, jež jsme uvedli u prvního typu respondentů (tedy představují střední a vyšší vrstvu v sociální stratifikaci), si přejí své vzdělání i nadále zvyšovat. Bydlí ve větších městech. Uvádějí, že nevědí, co je to romství, případně se k němu, jako hodnotě, nehlásí. Impulzem k dalším úvahám je jistě otázka, proč tato skupina nechce romské tradice dodržovat – je to snaha nebyt spojován s romskou komunitou nebo tato skupina vnímá tradice jako omezující?

Specifickou skupinu pak tvoří respondenti, kteří uvedli, že žádnou tradici neudržují. Tito stojí ve většině zkoumaných aspektů mezi oběma výše uvedenými skupinami.

Vezmeme-li v úvahu fakt, že tradice představují jednu z charakteristik dané kultury [10] v tom smyslu, že každá kultura má své specifické tradice, lze do jisté míry u skupin našich respondentů uvažovat o tom, zda skutečnost, že své tradice opouštějí a inklinují k tradici majority, je ukazatelem asimilačních tendencí. Tím, že převzmu tradice majoritní kultury, se této kultuře snažím přiblížit. Tyto tendence jsou patrné právě u výše sociálně postavených respondentů. Avšak to, co považujeme za romské tradice, mohou být také rysy kultury chudoby, tento aspekt však nebyl předmětem našeho výzkumu.

Více souvislostí mezi tradicemi a sledovanými proměnnými nacházíme ve slovenském souboru. Není naším záměrem interpretovat tento výsledek tak, že Romové na Slovensku jsou „tradičnější“ než Romové v České republice. Tato situace může být stejně tak podmíněna existencí více faktorů, které korelují s tradicemi – jako jsou menší obce (romské osady), kde je koncentrováno romské obyvatelstvo atd.

ZÁVĚR

I když si to často neuvědomujeme, tradice a zvyky, jejichž svědky a účastníky jsme byli jako děti, mají nezanedbatelný vliv na naše současné postoje a názory. Tuto zákonitost jsme prezentovaly na výsledcích výzkumného šetření u romských komunit v České a Slovenské republice. Dodržování či nedodržování romských tradic průkazně souvisí s diferenciací populace z pohledu dosaženého vzdělání, sociální stratifikace, místa bydliště i používaného jazyka. Získané údaje naznačují, že romská populace je značně

vnitřně diferencovaná a tradice jsou dobrým ukazatelem této diferencovanosti.

Považujeme za vhodné pokračovat ve sledování vývoje romských tradic a jejich splývání

s tradicemi majoritními (českými a slovenskými) v delším časovém horizontu, neboť umožňují zachytit různé tendence proměny romské společnosti.

LITERATURA

- [1] Malina J a kol. Antropologický slovník. Brno: Akademické nakladatelství CERM; 2009.
- [2] Bittnerová D, Moravcová M a kol. Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Praha: Sofis; 2005, p. 5–12.
- [3] Urban D, Šídlová K. Romské tradice a zvyky – okolnosti zapříchující změny. In: Gábor D. Nové trendy v terénnej sociálnej a komunitnej práci I. Košice: Rómské medialne a dokumentačné centrum; 2011, p. 34–40.
- [4] Nečas C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého; 1995.
- [5] Davidová E. Romano drom – Cesty Romů 1945–1990. Olomouc: Univerzita Palackého; 2004.
- [6] Budilová L, Jakoubek M. Cikánská rodina a příbuzenství. Plzeň: Dryáda; 2007.
- [7] Davidová E a kol. Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice. Praha: Triton; 2011.
- [8] Kajanová A, Urban D, Kubelová V, Davidová E. Změna tradičního postavení romské ženy v romské rodině a české společnosti. Zdravotnictvo a sociální práce. 2009;4(1–2):70–4.
- [9] Urban D, Prokešová D. Změny v postavení romské ženy v rodině. In: Balvín J, Kajanová A, Urban D, Vavreková L (eds.). Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginalizovanými skupinami. Wrocław: Fundacja Integracji Społecznej PROM; 2010; p. 262–269.
- [10] Dufková J, Urban L, Dubský J. Sociologie životního stylu. Plzeň: Aleš Čeněk; 2008.

✉ Kontakt:

Mgr. Alena Kajanová, Ph.D., Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce, Emy Destinové 46, 370 05 České Budějovice
E-mail: ali.kajanova@email.cz